

Behbudalı Valeh oğlu NOVRUZLU
 Gəncə Dövlət Universitetinin doktorantı
 E-mail: behbudnovruzlu@gmail.com

TƏŞVİQ KONSEPSİYASI VƏ BEYNƏLXALQ TƏŞVİQ SİYASƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalədə təşviq anlayışı, ümumilikdə konsepsiyasının mahiyyəti, növləri, müxtəlif xüsusiyyətləri araşdırılıb. Həmçinin müxtəlif tədqiqatçıların təşviq konsepsiyası haqqında yanaşmalarına baxılıb. O cümlədən, inkişaf etmiş ölkələrdə və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə tətbiq edilən təşviq siyasətləri analiz edilib nəticədə məlum olub ki, düzgün tətbiq edilən təşviq siyasəti ümumi gəlirin artımına, iqtisadi artıma, məşğulluq səviyyəsinə və başqa iqtisadi göstəricilərə müsbət təsir edir. Ümumdünya Ticarət Təşkilatının məlumatlarına əsasən təşviqlər nəticəsində iqtisadiyyatın fərqli sahələrinə hansı səviyyədə töhfə verdiyini görə bilərik. Düzgün təşviq siyasəti nəticəsində ölkəyə investisiya qoyuluşlarında nəzərə çarpacaq dərəcədə artım baş verdiyi üçün inkişaf etməkdə olan ölkələr təşviq siyasətlərini hazırlayan zaman beynəlxalq təcrübədən faydalanaraq ölkənin regional xüsusiyyətlərini, sənayenin inkişaf səviyyəsini, geridə qalmış regionlarını düzgün təhlil edərək dayanıqlı iqtisadi inkişafa nail ola bilər.

Açar sözlər: *təşviq anlayışı, təşviq siyasəti, iqtisadi artım, investisiya, regional inkişaf.*

UOT: 338

JEL: F60

Giriş

Təşviq olaraq adlandırdığımız anlayış üçün ümumiyyətlə subsidiyalar və ya dövlət yardımı anlayışlarını istifadə edərkən, praktikada dövlət yardımını, maliyyə yardımını, vergi təşviqi, dəstək (qrant), uyğun kreditlər (kredit) kimi ifadələr də istifadə oluna bilər. Ola bilsin ki, bu məfhumların hər biri istifadə məqsədinə görə eyni mənaya malik olsun, yaxud müxtəlif mənalar ehtiva etsin. Ona görə də, beynəlxalq səviyyədə ümumi qəbul edilən vahid tərif tapmaq mümkün deyil. Lakin ümumilikdə, Aİ-nin istifadə etməyə üstünlük verdiyi “dövlət yardımı” anlayışının subsidiyaları özündə birləşdirən daha geniş anlayış olduğunu söyləmək olar. Həvəsləndirmə anlayışı maliyyə və qeyri-maddi dəstək proqramlarının mərkəzi hökumət tərəfindən tənzimləndiyi və qanunvericilik çərçivəsində siyasət alətlərinə daxil edildiyi bir sistemdir. Investisiya strategiyası həvəsləndirmə konsepsiyasının əsasını təşkil edir və makroiqtisadi perspektivə müsbət töhfə verəcək nəticələrin investisiyaları cəlb edici etməsi üçün dövlət sektoru, xüsusilə özəl sektor üçün verilən dəstəklər toplusu kimi planlaşdırılan bütün proqramlardır [1, s.1- 5].

1950-ci illərin ikinci yarısından sonra regional iqtisadi artım və inkişafı izah edən nəzəriyyələr hazırlanmağa başladı. Solou (1956) və Svan (1956) tərəfindən neoklassik artım modeli əsasında hazırlanmış ilk regional artım inkişaf

nəzəriyyəsinə görə, regionun gəlirlərini, iqtisadi və sosial rifahını müəyyən edir. Model uzunmüddətli perspektivdə məkan bərabərsizliklərinin azalacağını və bölgənin iqtisadi cəhətdən optimal tarazlığa yaxınlaşacağını proqnozlaşdırır. Neoklassik nəzəriyyə ilə əlaqəli başqa bir yanaşma Rostovun (1959) inkişaf nəzəriyyəsinin mərhələləridir. Rostova görə, inkişaf tarixi, strukturu olan prosesdir və bütün ölkələrin, regionların mütləq şəkildə olaraq ardıcıl olan eyni mərhələlərdən keçməklə inkişaf prosesini tamamlayacaqları qaçılmazdır. Rostov bu çərçivədə cəmiyyətləri yaşadıqları mərhələlərə görə təsnif etməyin mümkün olduğunu bildirir [2]. Bu mərhələlər:

1. Kənd təsərrüfatının üstünlük təşkil etdiyi “ənənəvi cəmiyyət”

2. Kapital toplanmasının sürətləndiyi, təhsilin müəyyən qədər yüksəldiyi, kənd təsərrüfatı və sənayedə məhsuldarlığın artması, şəhər əhalisinin çoxalmağa başladığı “inkişafa hazırlıq dövründəki, cəmiyyət (Keçid Dövrü)”

3. Keçid mərhələsi keçdi, cəmiyyətin inkişafının normal yoluna qədəm qoyduğu ən mühüm mərhələ olan “inkişaf mərhələsində (Take-off)” ilkin şərtlər hazırlandı.

4. Bütün sektorlarda müasir texnologiya tətbiq olunmağa başlanmış, milli gəlirin 10%-dən 20%-ə qədər davamlı investisiyalarda istifadə olunur, xarici ticarət inkişaf etdirilir, hər bir mal

istehsal oluna bilir, aparıcı sektorların sayı artır, sənaye malları ixracda çəki qazanır -- kənd təsərrüfatı sektorunda işçi qüvvəsi nisbəti 20% - “Cəmiyyət yetkinlik yolunda”

5. Sosial rifahın və sosial təminatın ön plana çıxdığı, davamlı istehlak malları istehsal edən sektorların və xidmət sektorunun inkişaf etdiyi “kütləvi istehlak dövründəki cəmiyyət”dir [2].

Kasıb kənd təsərrüfatı cəmiyyətindən geniş yayılmış istehlak iqtisadiyyatına qədər bütün inkişaf mərhələlərini əhatə edən Rostov modelinin uçuş mərhələsinin əsas şərti milli gəlirdə xalis investisiya və yığımların payının 5%-dən 10%-ə yüksəlməsidir. Müasir sektordakı inkişafı təşviq edən yeni ictimai və siyasi heyətin ortaya çıxması uçuş mərhələsinin başqa bir şərtidir. 2000-ci illərdə regional inkişaf sahəsində meydana çıxan digər yeni yanaşma institusional iqtisadi nəzəriyyədəki yeni inkişaflarla bağlıdır. Qurumların kökləri və inkişafı arasında birbaşa əlaqə olduğunu iddia edən hərəkətin öncüllərindən Dani Rodrik və Daron Acemoğlu inkişaf prosesində idarəçiliyin rolunu vurğulayırlar [3, s.91-116]. Bu kontekstdə ənənəvi/Keynsçi regional inkişaf siyasətləri subsidiyalar və təşviqlərlə balanslaşdırılmış regional inkişaf yolu ilə bərabərliyi təmin etməyi hədəflədiyi halda, biznes mühitinə, əmək bazarına və infrastrukturaya diqqət yetirərək regionların rəqabət qabiliyyəti əsasında bərabərliyi təmin etmək məqsədi daşıyırdı [4, s.169-188].

Təşviqlərin xüsusiyyətləri

Təşviq anlayışı siyasi, iqtisadi və sosial struktur daxilində müəyyən tələb və məqsədlərə uyğun tətbiq edilir. Həvəsləndirmələrin ən əsas xüsusiyyəti onların dövlət tərəfindən özəl sektor təşkilatlarına və dövlət müəssisələrinə verilməsidir. Məsələn, dövlət verəcəyi vergi güzəştləri ilə vergi gəlirlərinin azalmasına səbəb olarkən, verəcəyi ucuz kreditlərlə öz vəsaitlərini də özəl sektora köçürəcək. Bir sözlə, stimullaşdırmanın dövlətə sərfi var. Məqsədinə uyğun və düzgün nəticə ilə verilən həvəsləndirmə tətbiqinin uzun müddətdə dövlətə itirdiyindən qatqat çox qazanc gətirəcəyi gözlənilir. Çünki Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM), məşğulluq, insan kapitalı, regional inkişaf, büdcə kəsiri, xarici ticarət kəsiri və cari hesab kəsiri kimi bir çox mikro və makro iqtisadi dəyişənlər zamanla inkişaf edəcək və iqtisadiyyata ciddi qazanclar verəcək. Bundan əlavə, məqsədlərinə çatan

təşviqlərin şirkətlərin gəlirliliyindən asılı olaraq vergi artımı ilə nəticələncəyini gözləmək olar. Təşviqlərin əsas xüsusiyyətlərini aşağıdakı kimi sadalamaq olar:

- Dövlət tərəfindən stimullar verilir.
- Adətən özəl sektora verilsə də, dövlət müəssisələrinə də verilə bilər.

- Təşviqlərin hökumətə faydası var. Bu məsrəf ucuz kreditlər və qrantlar vasitəsilə həyata keçirilən köçürmələr hesabına dövlət vəsaitlərinin pul güzəştlərində azaldılması, hesablanmış və ya gələcəkdə hesablanacaq dövlət gəlirlərinin vergi güzəştlərinə verilməsi nəticəsində yaranan gəlirin azalması şəklində ola bilər.

- Hökumət üçün gəlir itkisinə və ya vəsaitin azalmasına səbəb olsa da, şirkətlər üçün “fayda” deməkdir.

- Investisiyaların təbiətinə, bölgəsinə, sektoruna, ölçüsünə və vaxtına təsir etmək üçün istifadə olunur.

- Birbaşa və ya dolaylı yolla verilə bilər.

- Açıq və ya gizli ola bilər [5, s.189-196].

Müəyyən bir iqtisadiyyat daxilində proqramlar və planlar çərçivəsində təşviqlərin təklif edilməsinin bir sıra səbəbləri var. Bu səbəblərin əsasında bazarın özbaşına qeyri-adekvatlığı və dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsi zərurəti dayanır. Təşviqlərin formalaşmasının səbəblərini aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

- Maliyyəyə əlçatanlıqda çətinliklər.

- Müəssisələr üçün qeyri-adekvat ictimai infrastruktur.

- Bürokratiyanın həddindən artıq olması.

- Məhsuldarlığın artmasının olmaması.

- Mənfi xarici təsirlər yaradan Araşdırma və İnkişaf fəaliyyəti kimi qüsurlar [6, s.119 -146].

Təşviqlərin təsnifatı

Təcrübədə stimullar bəzi xüsusiyyətlərə görə təsnif edilir:

a) Məqsədinə görə təşviqlər: Bu növ həvəsləndirici proqramlar müəyyən bir dövrün iqtisadi və ya maliyyə proqramının məqsədlərinə uyğun olaraq verilir. Bu məqsədlər; texnologiyanın inkişafı, kiçik və orta şirkətlərin iqtisadi sürətinin yüksəlməsi, ixracın və ya xüsusi hədəf olaraq qabaqcıl texnoloji məhsulların ixracının artırılması.

b) Əhatə dairəsinə görə təşviqlər: Bunlar ümumi məqsədli və xüsusi təyinatlı stimullardır və bütün iqtisadiyyatı əhatə etmək və ya əhatə

dairəsini coğrafi olaraq müəyyən etmək mümkündür.

c) Buraxılış mərhələlərinə görə təşviqlər: Bunlar, investisiya öncəsi təşviqlər, investisiya dövrü təşviqləri və əməliyyat dövrü təşviqləri də daxil olmaqla, təşviq proqramının müəyyən mərhələlərində verilən təşviqlərdir.

d) İstifadə olunan alətlərə görə təşviqlər: Təşviqlər natura, pul, vergi, zamanət və zəminlik təşviqləri və digər maliyyə təşviqləri kimi müxtəlif alətlərlə tətbiq oluna bilər.

e) Mənbələrinə görə təşviqlər (Vergi): Həvəsləndirici proqramlarda resursların hansının üzərinə köçürülməsi vacibdir. Buna uyğun olaraq, vergi güzəştlərinin mənbələrinə, istifadə olunduğu sahəyə və xərc maddələrinə görə stimullar xüsusilə əhəmiyyətlidir [7, s.67-104].

Təşviq növləri

Təşviqlər, məqsədlərinə, idarəetmə və inkişaf səviyyəsinə görə, nəhayət investisiya təşviqi kimi saxələndirilir. . Bu təsnifatlar aşağıda ətraflı təsvir edilmişdir:

Məqsədinə görə təşviqlər: Məqsədlərinə uyğun olaraq həvəsləndirmələr; maddi stimullar maliyyə stimulları və digər stimullar kimi təsnif edilir:

Maliyyə təşviqləri: İncəsənətçiləri maliyyə cəhətdən dəstəkləyən təşviqlərdir. Bu təşviqlər ayrı-ayrı iqtisadi proqramlarda və planlaşdırılmada yaranan dəyişikliklərlə bütün dünyada həyata keçirilir.

- Subsidiyalaşdırılmış İncəsənətçiləri Kreditləri: Bu, subsidiyalaşdırılmış investisiya kreditləri və ixrac krediti müraciətlərini əhatə edən maliyyə təşviqi proqramıdır.

- İncəsənətçiləri Bağışları / Qrant: Layihənin investisiya və dövriyyə kapitalını nağd şəkildə əhatə edən bir maliyyə təşviq növüdür.

-İmtiyazlı Dövlət Sığortası: İncəsənətçiləri proseslərinə sığorta əsaslı dəstək verən, özgəninkiləşdirmə, devalvasiya və məzənnənin qeyri-sabitliyinə qarşı investora riskinin ictimaiyyət tərəfindən paylaşıldığı, bunun da müqabilində sığorta aləti ilə dəstəyin təmin edildiyi maliyyə təşviqi növüdür.

Maddi təşviqlər dövlət tərəfindən ödənilən bir dəstək növü olmaqdansa, dövlətin güzəştlər və ya qənaət etdiyi vergilərdən ibarətdir. Mənfəətə əsaslanan maliyyə təşviqləri, korporativ vergi və ya gəlir vergisi, eləcə də, vergi tətilləri-

nin azaldılmasını ehtiva edən bir təşviqdır. Kapital və investisiyaya əsaslanan maliyyə stimulları, sürətli amortizasiya, investisiya və yenidən investisiya ehtiyatları daxildir. Əməyə əsaslanan maliyyə stimulları, sosial sığorta haqqını azaltmaqla işçilərin sayına və əməklə bağlı xərclərə görə qazandıqdan vergi tutulması formasındadır. Satışa əsaslanan maliyyə stimulları investisiya prosesində nəzərdə tutulan satış məbləğinə çatması nəticəsində korporativ vergidən əldə edilən gəlirin çıxılmasıdır. İdxala əsaslanan maliyyə stimulları istehsal prosesi ilə bağlı daxilolmalar, komponentlər, xammal və ya avadanlıq, əsas vəsaitlər üçün gömrükdən azad edilmə və idxal olunan mallara vergi endirimləri formasındadır. Digər xüsusi xərclərə əsaslanan maliyyə stimulları, marketinq və ya təşviqat kimi fəaliyyətlər üçün edilən xərclərə görə gəlir vergisi endirimlərinə aid olan müraciətlər daxildir. Əlavə dəyərli maliyyə stimulları, məhsulun məzmununa görə mənfəət vergisi tutulması və ya kreditlər, dəyər artımında isə gəlir vergisi tutulması şəkildə tətbiq edilir. Xarici maliyyə stimulları, ölkə hüdudlarından kənar fəaliyyət göstərənlərə vergi güzəştlərinin verilməsi formasındadır. Digər stimullar isə dörd növdən ibarətdir: tənzimləyici stimullar, subsidiyalaşdırılmış xidmətlər, bazar imtiyazları və məzənnə imtiyazları. Tənzimləyici stimullara ətraf mühit, sağlamlıq, təhlükəsizlik və əmək sahələrində standartların tənzimlənməsi aiddir. Bunlar tətbiq olunan standartlara uyğun olaraq müvəqqəti və ya daimi istisnaların təmin edilməsi və mövcud qaydaların investora zərər verməyəcək şəkildə standartlaşdırılması şəkildə verilən təşviqlərdir. Buraya subsidiyalaşdırılmış xidmətlər, elektrik, su, telekommunikasiya və nəqliyyat kimi infrastruktur xidmətlərinin subsidiyalaşdırılması, maliyyə resurslarının təmin edilməsi üçün maliyyələşdirmə, layihənin icrası və idarə edilməsi daxildir. Eləcə də, ilkin investisiya işlərinin, o cümlədən, xammal və infrastrukturun təmin edilməsi, istehsal və marketinq üsullarının istiqamətləndirilməsi, texniki bilik və keyfiyyətin təmin edilməsi formasında tətbiq edilən stimullardır. Bazar imtiyazları, dövlət müqavilələrində imtiyazlar və xarici rəqabətdən, inhisar hüquqlarından və ya bazara giriş maneələrindən qorunma şəkildə təklif olunan stimullardır. Məzənnə imtiyazı, məzənnənin aşağı salınması, xüsusi məzənnənin tətbiqi, xarici kreditlərdə

valyuta riskinin aradan qaldırılması, ixrac gəlirlərində xarici valyutada kreditlərin verilməsi, kapital və mənfəətin təmin edilməsində imtiyazların verilməsi formasında tətbiq edilir [7, s.67-104].

İdarəetmə səviyyəsinə görə təşviqin növləri

İnzibati səviyyəyə görə, təşviqlər iki səviyyədə qiymətləndirilə bilər: mərkəzi hökumət tərəfindən tətbiq ediləcək təşviqlər və yerli hökumət tərəfindən tətbiq ediləcək təşviqlər. Mərkəzi Administrasiya tərəfindən tətbiq ediləcək təşviqlərə sosial məqsədlər, Araşdırma və İnkişaf, ətraf mühitin mühafizəsi və ümumi xarakterli təşviqlər daxildir. Bunlar mərkəzi orqan tərəfindən müəyyən edilən və regionlararası sosial və iqtisadi strukturlar daxilində bərabərsizlik elementlərinin aradan qaldırılması məqsədi ilə həyata keçirilən stimullardır. Daha çox KOM-lara tətbiq edilir. Həvəsləndirmənin sosial tərəfi investisiya mühitinin, o cümlədən KOS-lar üçün rəqabət mühitinin yaxşılaşdırılmasından, geridə qalan rayonlar üçün infrastruktur və üst struktur işlərinin aparılmasından başlayır. Beləliklə, məşğulluq, həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması və insan resurslarının ixtisaslaşması kimi sosial strukturun təkmilləşdirilməsi hədəflənir. Bu stimulların vasitələri qrant yardımları və ümumi yardımlarla həyata keçirilir. Qrant yardımı dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən və investora heç bir risk qoymayan yardım növüdür. Investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üçün ümumi yardım göstərilir. Ümumi mənada bunlar vergi, gömrükdən azadolma və vergi tutulmalarının azaldılmasına qədər tətbiq edilən yardımlardır. Yerli İdarəetmə tərəfindən tətbiq ediləcək təşviqlər daha çox faktiki vəziyyətə əsasən verilir. Bu faktiki vəziyyətlər layihəyə və ya mətnə investisiyalar deyil, reallaşma mərhələsində olan investisiyalar üçün ifadə edilir. Dünya Bankı və AYİB kimi təşkilatlardan dəstək almaq kimi vasitələr torpaq ayrılması, investisiya və ixrac potensialı olan sektorlar üçün vergi endirimləri, əməliyyat xərcləri və infrastruktur işlərinə dəstək kimi bahalı amillər üçün istifadə olunur [8, s.323-336].

İnvestisiya Təşviqləri

Kapital yığılımı və qənaət nisbəti yüksək olan inkişaf etmiş ölkələr (İEO) texnoloji infrastrukturun gücləndirilməsi və dayanıqlı olması üçün təşviq sistemləri tətbiq edərkən, inkişaf etməkdə

olan ölkələr (İEOÖ) isə əsasən sənayeləşməni, texnologiya transferini və iqtisadiyyatın inkişafını həyata keçirmək üçün həvəsləndirici proqramlar həyata keçirir. Ümumi təşviq proqramları çərçivəsində müəyyən sahələr və sektorlar üçün investisiyaları cəlbədicə etmək üçün tətbiq edilən təşviq növüdür. Bölgələr arasında qeyri-bərabərliyi aradan qaldırmaq üçün tez-tez tətbiq edilir və xüsusilə sektor və investisiya məbləğləri baxımından həlledici olan stimuldur. Tədiyyə balansında cari hesab kəsirinin azaldılması və bağlanması əsas məqsəd olsa da, bütün bu məsələlərlə yanaşı, ixrac rəqəmlərinin sektorlar üzrə artırılması və sosial strukturun (məşğulluq, insan kapitalı və əqli mülkiyyət) inkişafının təmin edilməsi əsas hədəfdir. Təşviqlər bir sıra alətlərlə funksionallıq qazanır [8, s.323-336]. Təşviq edilən sektorlar və iş xətləri üçün tətbiq edilən sözügedən vasitələr hüquqi prinsiplərlə hüquqi status qazanmışdır. Bu vasitələrə investisiya endirimi, maşın və avadanlıqların alınmasında ƏDV dəstəyi, enerji dəstəyi, idxal zəmanətindən azadolma, beynəlxalq kredit xərclərinə töhfə, ƏDV-nin təxirə salınması, ƏDV-dən azadolma, maliyyələşdirmə fondu, xüsusi kreditlər, Araşdırma və İnkişaf xərclərinə yardımı, vergi tətili (Tax holiday), ətraf mühitin mühafizəsi kreditləri, gömrük rüsumundan azadolma, verginin azaldılması, faiz dəstəyi, investisiya yerinin ayrılması, sığorta mükafatı, işəgötürənin pay dəstəyi, gəlir vergisi tutulması kimi bir sıra alətlər daxildir. Qeyd olunan stimulların bir çoxu müxtəlif ölkələrdə investisiya mühitini yaxşılaşdırmaq və xarici investorları öz ölkələrinə cəlb etmək məqsədilə həyata keçirilir.

Vergi tətili: Müəyyən dövrlərdə tətbiq olunan investisiya təşviqi vasitəsidir. Vergi tətili ilə investisiya edən şirkətdən vergi tutulmur. Buraya korporativ vergi, mənfəət vergisi və dividend gəlirlərindən ibarət vergilər daxildir. Bu təcrübə İEOÖ-də tez-tez tətbiq olunsa da, xüsusilə Sovet İttifaqının dağılması və Şərqi Bloku ölkələrinin liberal iqtisadiyyata keçid proqramları çərçivəsində aktualığı artırmışdır və dəfələrlə istifadə edilmişdir.

Gömrük rüsumundan azadolma: İstehsal mərhələsində lazım olan xammal, yarımfabrikat və maşın avadanlığı kimi daxilolmalar (xaricdən alınacaqsa). Gömrük mərhələsində tutulan vergilər investisiyanı dəstəkləmək üçün azad edilir. Beləliklə, sərmayə yatıran müəssisələrə

göstərilən vəsaitlərin daha sərfəli xərclərlə təmin edilməsi hədəflənir.

ƏDV dəstəyi: Əsas vəsaitlərə hesablanmış ƏDV təxirə salına, azad edilə və ya ləğv edilə bilər. Belə ki, yuxarıda qeyd olunan vəsaitlərin və təsərrüfat uçotunda uçota alınacaq dövrüyyə və əsas vəsaitlərə daha sərfəli qiymət şəraitinin təmin edilməsi bu alətin ən mühüm vəzifələrindəndir.

Faiz dəstəyi: Aİ-də A qrupu təşviq alətləri kimi istifadə edilən faiz dəstəyi hələ də bir çox ölkədə tətbiq edilir. Almaniyada faiz dərəcələrinin dəyişdiyi dövrlərdə Regional Proqram Kreditləri kimi tətbiq edilərkən, Fransada geridə qalan regionlar üçün aşağı faiz və uzunmüddətli proqramlarla birlikdə tətbiq edilir. Belçikada faiz subsidiyası adı altında əsas kapitalla investisiyaların 12-21% diapazonu yuxarı hədd kimi saxlanılır. Bir sözlə, tətbiq olunduğu ölkələrdə müəyyən dövrlərdə faiz dərəcələrindən aşağı faiz müəyyən edilməklə və ya faiz endirimini birbaşa təşviq proqramına əlavə etməklə tətbiq edilir.

Araşdırma və İnkişaf investisiyaları: İnnovasiyaya töhfə vermək üçün tətbiq edilən təşviq alətidir və ümumiyyətlə, Araşdırma və İnkişaf vergi təşviqləri və digər yardım proqramları kimi həyata keçirilir. Bu təşviqlər hesablanmış vergi məbləği, eləcə də Araşdırma və İnkişaf üçün edilən investisiya xərcləri vergi bazasından çıxılmaqla təsirli olur. Digər tərəfdən, vergi kreditləri, Araşdırma və İnkişaf vergiləri maliyyələşdirilir, vaxtı gəldikdə bu məbləğlər vergi bazasından çıxarılır [9, s.156].

Avropa İttifaqında və UNCTAD-ın (United Nations Conference on Trade and Development) təşviq siyasəti

Avropa İttifaqında (Aİ) təşviqlər regional inkişaf, o cümlədən Araşdırma və İnkişafa yönəlib və ümumi təşviq prinsipləri 4 başlıq altında qruplaşdırılıb:

- Regional təşviqlər
- Üfüqi təşviqlər (KOB, Ətraf Mühit, Məşğulluq, Araşdırma və İnkişaf, Məşğulluq Yardımı)
- Sektor təşviqlər
- Ümumi iqtisadi maraqlara uyğun təşviqlər.

Aİ-nin regional inkişaf siyasətinin əsasını ittifaq büdcəsinin inkişaf etməmiş regionlara və sosial seqmentlərə köçürməsi təşkil edir. Birlik tərəfindən vaxtaşırı dövlət yardımları və

təşviqləri ilə bağlı təlimatlar və nəşrlər hazırlanır. Yaradılan meyarlar həvəsləndirmə növünə və əsas başlıqlara görə fərqli ola bilər. Təşviq sisteminin dörd əsas xüsusiyyəti var.

1. Dövlət resurslarından köçürülən məbləğ: Göstərilən məbləğ gələcəkdə istifadə olunduğu sahəyə müsbət təsir göstərmək şərti ilə mərkəzi hökumətin resurslarından, yerli özünüidarəetmə resurslarından, dövlət banklarından və digər dövlət fondlarından təmin edilir.

2. İqtisadi üstünlük: Dövlət yardımı və təşviqləri normal şərtlərdən başqa iqtisadi üstünlük təmin etməlidir. Sözügedən iqtisadi üstünlük tətbiq edilən dövlət yardımları ilə birbaşa əlaqədə olmalıdır.

3. Seçicilik: Dövlət yardımları və qrantları sektorlar və ya istehsal sahələrinin müxtəlifliyinə əsaslanmalıdır.

4. Rəqabətə və Ticarətə Təsiri: Üzv ölkələrin qarşılıqlı ticarət və iqtisadi fəaliyyətlərində sözügedən dövlət yardımları və təşviqləri arasında rəqabət və ticarətə mənfi təsirlər yarada biləcək yanaşmalardan qaçınmaq zərurətdir [10, s.147-150].

Regional investisiyaların dəstəklənməsi: qrantlar, aşağı faizli kreditlər, dövlət zəmanətləri, səhm alışı, vergi və sosial sığorta ödənişlərindən azadolmalar, ƏDV və gömrük rüsumlarından azadolmalar, torpaqların ayrılması kimi məsələlər əsasında formalaşır [1, s.48]. Aİ-nin müəyyən etdiyi regional inkişaf təşviqi və qrant prinsiplərinə uyğun olaraq, 11 əsas elementə önəm verilməsi 2014-2021-ci illər üçün vizyon olaraq müəyyən edilmişdir:

1. Texnologiya inkişafı və innovativ inkişafı dəstəkləmək.
2. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının keyfiyyətinin artırılması.
3. KOM-ların rəqabət qabiliyyətinin artırılması.
4. Aşağı səviyyəli karbon istehsalı prosesinə keçid.
5. İqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma prosesinin tamamlanması və bu proseslə bağlı risklərin idarə edilməsinin müəyyən edilməsi.
6. Ətraf mühitin mühafizəsi və resursların səmərəliliyinin artırılması.
7. Davamlı nəqliyyat imkanlarının artırılması və lif infrastrukturunun inkişafı.
8. Məşğulluğun keyfiyyətini artırmaq və dəstəkləmək yolu ilə işçi qüvvəsinin hərəkətini

(hərəkətliliyini) gücləndirmək üçün addımların atılması.

9. Sosial inklüzivliyi artıraraq yoxsulluğa və hər cür ayrı-seçkiliyə qarşı proqramların hazırlanması.

10. Təhsil, təhsil və ömür boyu öyrənməyə sərmayə qoymaq.

11. Dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin artırılması kimi məsələlər regional inkişafın əsas məqsədləridir [11].

Aİ investisiya strategiyasında 50 milyon avrodan yuxarı investisiyalar böyük investisiyalar kimi qəbul edilir. Regional bərabərsizliyi aradan qaldırmaq üçün regional tavanlar və təşviq dərəcələri müəyyən edilir. Bütün Aİ-də həyata keçirilən regional inkişaf strategiyasında yeni qurulan müəssisələr üçün təşviqlər tətbiq edilir. Sözügedən təşviqlərə dövrü və vəsaitlərinin, istehsal obyektlərinin və avadanlıqların icarəsi, elektrik enerjisi, su və istismar xərcləri üçün tələb olunan maliyyələşdirmə üçün faiz subsidiyaları, əməyə görə vergi və sosial ayırmalar, o cümlədən müəssisənin idarə olunması üçün məsləhət xidmətləri daxildir [10, s.150-170].

UNCTAD tərəfindən qeydə alınan investisiya siyasətinin qiymətləndirilməsinə əsasən, təşviqlərə müvafiq olaraq avtomobil, elektronika, qida, kimya, əczaçılıq və tekstil biznes sahələrində cəmləşib. İntestisiya təşviqləri İEOÖ-də eyni fəaliyyət sahəsində aktivlik göstərən şirkətlərdə cəmləşdiyi halda, İEOÖ-də xüsusi sektorlarda əhəmiyyət qazanır. Bu ölkə qruplarında sənayenin inkişaf prosesinin tarixi haqqında ipucu verən mövcud vəziyyət İEOÖ-də texnologiya yönümlü, AR-GE və nou-hauda artım yaratmış, İEOÖ-də isə daha da güclənmişdir. 2019-cu ildə İntestisiya və İnkışaf məsələləri ilə bağlı hazırlanan hesabatda mənfəətə əsaslanan təşviq siyasətlərinin xərcə əsaslananlardan daha az müsbət nəticələr verdiyi müəyyən edilib. Xüsusilə İEOÖ-yə sərmayə qoyan iri miqyaslı şirkətlər qazanclarını başqa ölkələrə köçürməklə, təşviq edən ev sahibi ölkənin vergi gəlirlərinə mənfə tōhfə verirlər. Hesabatda göstərilən hesablamalara görə, İEOÖ-də həyata keçirilən investisiya təşviqi siyasətlərinin tōhfə səviyyəsi [12]:

Cədvəl 1

Fəaliyyət istiqamətləri	Miqdarı (faizlə)
Minimum investisiya məbləğinə	23%
Ar-Ge fəaliyyətlərinə	18%
İş yerlərinin yaradılmasına və yerli məşğulluğa	17%
Enerji səmərəliliyinə və ekoloji maarifləndirməyə	8%
Coğrafi mövqeyə	7%
Yerli dəyərlərə	6%
Məhsuldarlığa və əlavə dəyər artımına	5%
İxracata tōhfə	6%
Birgə Müəssisənin yaradılmasına	5%
Digər sahələrə	5%

Qeyd: müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

UNCTAD-ın nəticələrinə görə, investisiya təşviqi siyasətlərinin İEOÖ-də minimum investisiya məbləğinə, Ar-Ge fəaliyyətlərinə və məşğulluğa müsbət təsir etdiyini söyləmək olar [12].

Nəticə

Bir çox ölkələrdə müxtəlif həvəsləndirmə proqramları yaradılıb və dövrün şərtlərinə uyğun olaraq yenilənib. Bürokratik əngəllər, maliyyə resurslarına əlçatanlıq, məhsuldarlığın aşağı səviyyədə olması kimi səbəblərə görə hazırlan-

mış həvəsləndirmə proqramları müəyyən məqsədlər üçün həyata keçirilməlidir. Bu proqramlara, İqtisadiyyatın rifah səviyyəsinin yüksəldilməsi, ölkə sənayesinin yaradılması, inkişafı, davamlılığı və qorunması, dövlət resurslarının səmərəliliyinin artırılması, idxaldan asılılığın azaldılması və cari hesab kəsirinin azaldılması, regional və yerli inkişaf elementlərinin təmin edilməsi, istehsal strukturunda texnoloji dəyişikliyin səmərəliliyi qane edəcək dərəcədə təmin edilməsi kimi məqsədlərə uyğun olaraq təşviqedici proqramlar yaradılmalıdır. Göstərilən

proqramlar həyata keçiriləcək ölkənin və ya bölgənin iqtisadi-sosial strukturu nəzərə alınmaqla müəyyən qanun və qaydalar çərçivəsində qüvvəyə minməli və icra olunmalıdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Eser E. (2011), "Türkiyə'de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler (Uzmanlık Tezi)", İktisadi Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 1-5 s.

2. Yıldırım M. və Örnek, İ. (2012) "Walt Whitman Rostow'un Kalkınma Aşamaları Yaklaşımına Göre Gaziantep Ekonomisinin İncelenmesi, Discussion Paper", No. 2012/84. Turkish Economic Association, Ankara.

3. Şenkal A və Bülbül Y. (2011) "Kalkınma İktisadi ve Sosyal Yapılar", Piyasa Ve Sosyal Yapıların Çözünürlüğü. Çalışma ve Toplum Dergisi. (2011/4), 91-116 s.

4. Dembour M.N və d. (2018) "Free Trade, Protectionism, Neoliberalism: Tensions And Continuities" London Review Of International Law. (6 /2), 169-188 p.

5. Altay A. və Karabulut Ş. (2017) "Türkiyə'de Mali Teşvik Sistemi Ve Yatırımlara Sağlanan Mali Teşviklerin Değerlendirilmesi", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (4/4), 189-202 s.

6. Yayar R. və Demir Y. (2012) "Bölgesel Kalkınma Ve Yatırım Teşvikleri: Tokat İlinde Bir Uygulama" Erciyes Üniversitesi, (39), 119-145 s.

7. Yavan N. (2011) "Teşviklerin Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Analiz", Ekonomi Yaklaşımı Dergisi, (22/81), 65 – 104 s.

8. Ersan Ö. və Buyrukoğlu S. (2017) "Türkiyə'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikalarının Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi" Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (27), 323-336 s.

9. Acinöroğlu S. (2009) "Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği", International Journal Of Economic And Administrative Studies, (1/2), 147-168 p.

10. Ersan Ö. və Buyrukoğlu S. (2018) "Yatırım Teşvikleri, AB, Seçilmiş Dünya Ülkeleri Investment Incentives, Selected World Countries, EU, Selected World Countries", Sosyoekonomi, Cilt: 26 - Sayı: 37, 147-170 s.

11. <https://www.oecd.org/general/dohatradenegotiationsletsgetthelastmilesaysocedsguria.htm>

12. Unctad (2019) World Investment Report, Cenevre, https://unctad.org/en/Pages/Diae/World%20investment%20report/World_Investment_Report.aspx

Behbidali Valeh NOVRUZLU

Doctoral student of the Ganja State University

E-mail: behbudnovruzlu@gmail.com

INCENTIVE CONCEPT AND INTERNATIONAL INCENTIVE POLICIES

Summary

In the article, the essence, types, and various features of the general concept of promotion were investigated. The approaches of various researchers about the concept of promotion were also reviewed. In particular, the incentive policies applied in developed countries and developing countries were analyzed, and as a result, it was found that the correctly implemented incentive policy leads to the increase of total income, economic growth, employment level, etc. has a positive effect on economic indicators. According to data from the World Trade Organization, we can see to what extent incentives contribute to different sectors of the economy. As a result of the right promotion policy, there is a remarkable increase in investments in the country, developing countries can benefit from international experience when preparing promotion policies and correctly analyze the regional characteristics of the country, the level of development of the industry, and the backward regions, and achieve sustainable economic development.

Keywords: *concept of promotion, promotion policy, economic growth, investment, regional development.*

Валех Бехбидали НОВРУЗЛУ

Докторант Гянджинского государственного университета

E-mail: behbudnovruzlu@gmail.com

КОНЦЕПЦИЯ СТИМУЛИРОВАНИЯ И МЕЖДУНАРОДНАЯ ПОЛИТИКА СТИМУЛИРОВАНИЯ

Резюме

В статье исследованы сущность, виды и различные признаки общей концепции продвижения. Также были рассмотрены подходы различных исследователей к понятию продвижения. В частности, была проанализирована политика стимулирования, применяемая в развитых странах и развивающихся странах, и в результате было установлено, что правильно реализованная политика стимулирования приводит к увеличению совокупного дохода, экономическому росту, уровню занятости и т.д. положительно влияет на экономические показатели. По данным Всемирной торговой организации мы можем видеть, в какой степени стимулы способствуют различным секторам экономики. В результате правильной политики продвижения наблюдается заметный рост инвестиций в страну, развивающиеся страны могут воспользоваться международным опытом при подготовке политики продвижения и правильно проанализировать региональные особенности страны, уровень развития отрасли и отсталые регионы и добиться устойчивого экономического развития.

Ключевые слова: *концепция продвижения, политика продвижения, экономический рост, инвестиции, региональное развитие.*